

Liefde en stilte

Jean-Baptiste Porion en de theologie van de kartuizers

TIM PEETERS

In de zomer van 2016 kreeg ik de unieke gelegenheid om het kartuizerklooster van La Valsainte in Zwitserland te bezoeken. Het blijft een wat bevreemdende ervaring wanneer je als buitenstaander een dergelijke burcht van strikt contemplatief leven betreedt. De kluizenaarscellen die netjes rondom het grote kloosterpand gebouwd zijn, ademen de eeuwenoude en ononderbroken routine van eenzaamheid en stilte uit, sterk voelbaar ook op het kerkhof. Die indruk verwoordde ook kardinaal Godfried Danneels naar aanleiding van de film *Into Great Silence* van de Duitse cineast Philip Gröning (2006), die de bioscoopganger letterlijk onderdompelt in het solitaire leven van de monniken van *La Grande Chartreuse*: 'Indrukwekkend [...] zijn de kerkhoven bij kartuizers. Eenvoudige houten kruisjes, zonder naam. Geen versieringen, geen foto's, geen zerken, zelfs bijna niet onderhouden. Het is tekenend voor hun levenswijze'.¹ Inderdaad, kartuizers worden begraven zonder naam op hun grafkruis. Anonimiteit behoort namelijk tot het grondcharisma van de orde en tot de fundamenten van de woestijnspiritualiteit. Wie de wereld inruilt voor de woestijn, laat immers alles achter wat hem nog met diezelfde wereld verbindt, zelfs zijn eigen naam. Kartuizers trekken deze logica door tot over de dood heen: vandaar hun symbolisch naamloze graven. 'Known unto God', zoals de rustplaats van een onbekende soldaat wordt aangegeven, geldt ook op hun begraafplaatsen als adagium.

Op het kloosterkerkhof van La Valsainte liggen twee atypische personages begraven, de eerste omdat hij er eigenlijk niet thuishoort, de tweede omdat hij een heel apart parcours als kartuizer heeft afgelegd. Het was de uitdrukkelijke wens van de Zwitserse kardinaal Charles Journet (1891-1975), die als theoloog nog participeerde aan de slotsessie van het Tweede Vaticaan

1 M. DE ROECK, *Kardinaal Danneels over Into Great Silence (2006) 1*, <www.cinemien.nl>.

Concilie, om in deze chartreuse begraven te worden.² Reeds als jonge priester raakte hij bevriend met de monniken van La Valsainte, vooral dan met dom Jean-Baptiste Porion (1899-1987), een ‘anonieme kartuizer-theoloog’, waarover dadelijk meer. Broederlijk rusten ze naast elkaar, als echte vrienden, de kardinaal en de eremiet. Wie niet weet wie precies waar begraven ligt, merkt niet eens het verschil, want beide graven zijn slechts gemarkeerd met een eenvoudig houten kruis, zonder naam. Anoniem dus, geheel in lijn met de traditie.

A

Lofprijzing van het solitaire leven

Als er één rode draad in de spirituele en theologische geschriften van de kartuizers te ontwaren valt, dan is dat wel de lofprijzing van het solitaire leven. Stilte en eenzaamheid vormen immers de oerfundamenten waarop de orde al ruim negen eeuwen lang rust. Het hooggebergte van het Chartreuse-massief ten noorden van Grenoble leek de heilige Bruno van Keulen (ca. 1030-1101) de uitgelezen locatie om een teruggetrokken monastiek leven als kluisenaar te leiden. De site was woest, desolaat en quasi ontoegankelijk voor buitenstaanders. Kortom, volkomen stil en eenzaam. *La Grande Chartreuse*, het befaamde moederklooster van de kartuizers, is er sinds 1084 met het ruige landschap vergroeid: ‘De geografische typologie van het Chartreusemassief is dan ook van essentieel belang om het zielsverlangen van Bruno te begrijpen’.³ Het gezicht van de natuur openbaarde hem het gelaat van God, de schepping sprak hem van de Schepper.

De primitieve vormgeving van dat eerste kloostertje in het hooggebergte van Chartreuse heeft de verdere ontplooiing van de kartuizertraditie en haar spiritualiteit fundamenteel bepaald. Sindsdien zijn alle kartuizerkloosters geografisch en architecturaal ontworpen volgens het grondplan van drie ineensluitende concentrische cirkels: een voldoende afgelegen plaats die de spreekwoordelijke woestijn afbakent, een geheel ommuurd kloostercomplex (de clausuur) en de afzonderlijke kluisenaarscellen met hun besloten tuintjes. Het is wat Peter Nissen treffend een ‘topografie van eenzaamheid en inkeer’ noemt:

2 Vooral de uitgave van zijn driedelig opus *L'Église du Verbe Incarné* (1941, 1951 en 1969) maakte van Charles Journet een bekend ecclesioloog. In 1965 werd hij door paus Paulus VI tot kardinaal gecreëerd. Momenteel is zijn zaligverklaringsproces lopende in Rome.

3 T. PEETERS/G. AERDEN, *Guigo de Kartuizer, Gewoonten: Een leefregel voor kluisenaars in gemeenschap*, Budel 2011, 15. Aanvankelijk bevond de stichting van Sint-Bruno zich veel hoger in de bergen, maar een verwoestende lawine in 1132 verplichtte de kartuizers om lager in de vallei een nieuw klooster te bouwen, exact op de plaats waar *La Grande Chartreuse* zich vandaag bevindt.

deze topografie weerspiegelt een centripetale dynamiek, een naar binnen of naar het centrum gerichte beweging. Drie plaatsen van eenzaamheid volgen elkaar daarin als concentrische cirkels op en richten de monnik steeds geconcentreerder naar het meest wezenlijke in zijn monastiek leven: het zoeken naar God.⁴

Zoals de jaarringen van een boom, of de wallen rondom een middeleeuwse stad, sluiten de woestijn, de muren en de kluizen zich dus rondom een centraal middelpunt, namelijk rond het hart van de eremiet, dat verlangt naar God. 'Voor mij is de gelukkigste mens [...] diegene die ervoor kiest om nederig en arm in de woestijn te leven', schreef prior Guigo I (1083-1136), de vijfde opvolger van Sint-Bruno, gevat in zijn *Lofprijzing van het solitaire leven*.⁵ In het bonte spectrum van de religieuze orden en congregaties hebben de kartuizers daarom duidelijk hun eigen kleur. Door hun charisma van verborgenheid en terugtrekking uit de wereld hebben ze een heel eigen historische ontwikkeling gekend, zowel qua organisatie, als qua spiritualiteit en liturgie.⁶ Hun primaire focus op de individuele beleving van eenzaamheid en stilte heeft logischerwijze ook gevolgen voor de manier waarop zij theologie bedreven en bedrijven.

B

De theologische bedrijvigheid van de kartuizerorde

Uiteraard kent de kartuizerorde een theologische traditie en activiteit. Hun stichter was immers een bekend middeleeuws theoloog: 'Meester Bruno', zoals hij door zijn studenten werd genoemd. Als theoloog – en niet als monnik – kreeg hij een plaats in de beeldengalerij in de binnentuin van de Sint-Andriesabdij in Zevenkerken, wat hoogst uniek is voor zijn hagiografische iconografie. Meer dan dertig jaar lang was Bruno professor exegese en hoofd van de kathedraalschool van Reims. Aan zijn academische carrière worden twee Bijbelcommentaren toegedicht: over het Boek van de Psalmen en over de brieven van Paulus. Toch trekken de meeste historici de authenticiteit van deze geschriften in twijfel.⁷ Dat geldt niet voor de twee brieven

4 P. NISSEN, 'Eenzaamheid als zoeken naar God', *Benedictijns Tijdschrift* 3 (2001) 100.

5 GUIGUES, 'Éloge de la vie solitaire', in: *Lettres des premiers Chartreux : S. Bruno – Guigues – S. Anthelme* (Sources Chrésiennes, 88), Paris 1962, 143.

6 De kartuizerorde beschikt over een heel eigen liturgisch patrimonium dat terugreikt tot de elfde eeuw en dat opgebouwd is uit een mengelmoes van particuliere bronnen, gebruiken en gezangen, die Sint-Bruno en de eerste kartuizers uit hun eigen achterban meebrachten naar het Chartreuse-massief. Vgl. H.J. BECKER, 'Bruno von Köln und die Liturgie der Kartause', in: *Magister Bruno: Negen eeuwen uitstraling van de kartuizerorde*, red. F. Timmermans/T. Gaens, Leuven 2003, 1-7; PEETERS/AERDEN, *Guigo de Kartuizer, Gewoonten*, 44-48.

7 Vgl. M. MORARD, 'Le Commentaire des Psaumes et les écrits attribués à saint Bruno', in: *Saint Bruno et sa postérité spirituelle* (Analecta Cartusiana, 189), éd. J. Hogg, Salzburg 2003, 21-39.

die hij kort voor zijn dood naliet: die aan zijn vriend Raoul, de kapittelvoorzitter van Reims, en die aan zijn medebroeders in Chartreuse.⁸ Vooral de eerste brief, waarin Bruno zijn voormalige confrater wil vermanen om zich niet door kerkelijke carrière en rijkdom te laten verblinden en aldus eremiet te worden, getuigt van een enorme rijkheid aan spirituele, Bijbelse en theologische beeldspraak. Met deze brief creëerde Bruno een soort literaire humus waarop latere kartuizerauteurs zich graag en heel vaak entten, namelijk die van de lofprijzing van het solitaire leven in de woestijn. Tal van geschriften doorheen de traditie bezingen dit geliefkoosde thema met de meest uiteenlopende spirituele en theologische metaforen en vanuit de meest brede invalshoeken. De woestijn, en meer bepaald de cel of de kluis waarin de eremiet woont, blijft de natuurlijke biotoop waarin de kartuizer zich pas echt thuis voelt, figuurlijk als een vis in het water.⁹

In een bijdrage over het al dan niet bestaan van een typische 'kartuizertheologie', wijst Krijn Pansters erop dat men eigenlijk beter kan spreken van een 'theologie betreffende de kartuizers', dan wel van een 'theologie van de kartuizers'. Deze aanduiding vat immers beter de pijlers van hun dagelijks leven en spiritualiteit samen, alsook de focus van hun theologische bedrijvigheid tot op heden: 'Het is de kartuizers te doen om de eenzaamheid, de stilte en de rust. De vroege geschriften geven daar nadrukkelijk blijk van en ze hebben op dit punt normerend gewerkt op de kartuizer kloosterpraktijk van latere eeuwen'.¹⁰ Kartuizertheologie werd en wordt dus in eerste instantie bedreven vanuit de solitaire kluis, die bijgevolg het theologisch denken en schrijven van de kluisbewoners grotendeels bepaalt. Dat geldt trouwens ook voor dom Jean-Baptiste Porion die, te midden van zijn vele bezigheden en verantwoordelijkheden in het bestuur van de orde, dit oorspronkelijke doel nooit uit het oog verloor. Aan het einde van zijn leven, toen hij eindelijk ontlast was van al zijn taken en de vredige rust van zijn ermitage weer kon omhelzen, getuigde hij: 'Ik ben zo gelukkig dat ik de stille eenzaamheid en de innerlijke ruimte heb teruggevonden, transparant voor de blik die het eeuwige leven voorafgaat'.¹¹

Aangezien de stamboom van de kartuizerorde historisch geworteld is in een theoloog, is het niet verwonderlijk dat de aandacht voor het geschreven woord, voor de studie en voor de *lectio divina* de eeuwen door constanten hebben gevormd in het dagelijkse levensritme van de monniken. Toch zijn de kartuizers nooit actief geweest als academische theologen of wetenschappers,

8 Voor de Nederlandse vertaling van beide brieven, vgl. T. PEETERS, *Gods eenzame zwijgers: De spirituele weg van de kartuizers*, Gent 2007, 10-15; 36-38.

9 'Hij houdt zijn cel voor heilzaam en levensnoodzakelijk, zoals het water dat is voor de vissen en de schaapskooi voor de schapen', uit: PEETERS/AERDEN, *Guigo de Kartuizer*, 96.

10 K. PANSTERS, 'Het geheim van de stilte: Kartuizer theologie', in: *Het geheim van de stilte: De besloten wereld van de Roermondse kartuizers*, red. K. Pansters, Amsterdam 2009, 23.

11 Brief van 29 juni 1982 aan Angèle Fumet (1922-2014), in: N. NABERT, *Dom Jean-Baptiste Porion: Lettres et écrits spirituels: Documents inédits rassemblés et présentés par Nathalie Nabert*, Paris 2012, 26.

noch als predikanten, geestelijk begeleiders, biechtvaders of pastoors. Zulke engagementen zouden niet compatibel zijn met de premissen van het solitaire leven. Zij verschillen hierin wezenlijk van andere monastieke families, zoals de benedictijnen en de cisterciënzers, die wel vormen van actief pastoraat kennen en ook theologische instituten en academies leiden, alsook van de trapisten die in beperkte mate wel in geestelijke begeleiding en biechthoren voorzien.¹² Zelfs de camaldulenzen, de enige andere eremitische kloosterorde die de Latijnse kerk vandaag nog rijk is, hebben academici, leraars, zielzorgers, parochiepriesters en missionarissen in hun midden. De opzet van de heilige Romualdus van Ravenna (†1027) verschilde dan ook fundamenteel van die van Sint-Bruno. Camaldoli, gelegen in de Toscaanse Apennijnen, bestond uit een dubbelklooster: een monasterium in het dal waar de monniken volgens het benedictijnse model in gemeenschap leefden, en de *Sacro Eremo* of ermitage hoog in de bergen waar eremieten en reclusen zich in de eenzaamheid terugtrokken.¹³ Die laatsten hadden allen eerst de lange leerschool van het communautieusleven doorworsteld.¹⁴ Een camaldulenzers kon en kan dus in de verschillende fasen van zijn monastiek leven proeven van een of ander apostolaatswerk, net als van een universitaire studie of een academische loopbaan. Een anonieme kartuizerauteur identificeert het romualdese charisma als volgt:

Als zoon van Benedictus begrijpt de camaldulenzers de eenzaamheid in een analoge context als de kluisenaar. De eenzaamheid is een manier om God te loven naast zoveel andere manieren. Laten we niet vergeten dat de apostelen van Polen camaldulenzen waren. Het is heel gewoon dat er zich onder hen professoren of predikanten bevinden, terwijl anderen solitair of zelfs reclusen zijn. De camaldulenzersroeping impliceert dus niet noodzakelijk de keuze om exclusief en radicaal voor God te leven.¹⁵

De laatste zinsnede vat het voornaamste verschil tussen beide monastieke instituten goed samen, want de kartuizers hebben deze mengvorm van cenobitisch (gemeenschappelijk) en anachoretisch (solitair) leven nooit gekend. In Chartreuse waren er van meet af aan enkel volbloed eremieten en bijgevolg was en is elk academisch, pastoraal of missionair engagement principieel uitgesloten.

12 Voorbeelden hiervan zijn de Pauselijke Universiteit Sant'Anselmo van de benedictijnen in Rome en de Filosofisch-Theologische Hogeschool Benedictus XVI van de cisterciënzers in Heiligenkreuz (Oostenrijk).

13 Reclusen zijn eremieten die hun kluis nooit (meer) verlaten. In de middeleeuwen werden zij zelfs 'liturgisch' ingemetseld. De statuten van de twee autonome takken van de camaldulenzersorde voorzien nog steeds in de mogelijkheid van levenslange reclusie, zowel voor mannen als voor vrouwen.

14 Voor meer informatie over de twee autonome takken van de camaldulenzersorde, zie T. PEETERS, 'Camaldulenzen vieren millenniumfeest: Duizend jaar als één dag', *De Kovel* 23 (2012) 62-72; ID., 'De hervorming van de camaldulenzers-eremieten van Monte Corona: Radicalisering van het kluisenaarsideaal onder impuls van Paulus Giustiniani', *Communio* 6 (2015) 457-464.

15 UN CHARTREUX, *Paroles de Chartreux*, Grande Chartreuse 2004, 35-36.

Kartuizers hebben dus nooit gedoceerd, onderwezen of gepreikt. Het gesproken woord is hen altijd vreemd gebleven. Maar ze hebben wel theologie bedreven via het geschreven woord, zowel door kennis te vergaren, als door kennis te verspreiden. Guigo I drukte de monniken op het hart om de boeken uit de bibliotheek met zorg en netheid te behandelen, want

ze dienen als eeuwig voedsel voor de zielen. Via hen kunnen wij Gods Woord door onze handen verkondigen waar we het niet kunnen met de mond. Telkens als wij een boek schrijven, kunnen wij als boodschappers van de waarheid beschouwd worden. Wij verhoppen van de Heer een beloning voor al diegenen die via onze boeken de dwaling vaarwelzeggen of vorderingen maken in de katholieke waarheid.¹⁶

Het is echter belangrijk om aan te stippen dat Guigo het kopiëren en dus niet het schrijven van nieuwe boeken voor ogen had. Het merendeel van de eerste kartuizers was dus voornamelijk kopiïst en geen auteur.¹⁷ Deze activiteit, in de beginperiode van de orde trouwens de primaire vorm van handenarbeid van de koormonniken, werd alleen in de cel verricht en niet samen in scriptoria, zoals bij de benedictijnen en cisterciënzers de gewoonte was. Vandaar dat elke eenzame vakman voldoende materiaal ontving om zijn ambacht te verrichten: pennen en potloden, regels en latten, inkt en zelfs werktuigen om perkament te schuren.¹⁸ De *praedicatio muta* of ‘stomme verkondiging’ omvatte bovendien ook het vertalen van theologische en spirituele geschriften vanuit het Latijn, vooral om ketterijen te bekampen onder het grote publiek. Een zeker strijdvaardig en apologetisch tintje was die eerste vrome kartuizerkopiïsten allerminst vreemd.

Toch vindt men in de prille kartuizertraditie ook originele geschriften, dat wil zeggen echte zelfgeschreven teksten. Sprekende voorbeelden zijn de brieven van Guigo I, Bernardus van Portes († ca. 1161) en Sint-Anthelmus (†1178).¹⁹ Vaak gaat het om spirituele raadgevingen aan medebroeders, aan novicen of andere gelijkgezinde godzoekers zoals eremieten, monialen of reclusen, maar eveneens om aanschrijvingen van of antwoorden aan pausen, bisschoppen, abten, wereldse vorsten of weldoeners over allerlei kerkelijke en seculiere aangelegenheden.²⁰ Noemenswaardig is de *Brief over het contemplatieve leven* van Guigo II († ca. 1188), de negende prior van Chartreuse, waarin meesterlijk de kunst van de *lectio divina* uitgewerkt wordt in de *Scala*

¹⁶ PEETERS/AERDEN, *Guigo de Kartuizer*, 92.

¹⁷ Vgl. M. LAPORTE, *Aux sources de la vie cartusienne*, Grande Chartreuse 1960-1971, 502.

¹⁸ Vgl. PEETERS/AERDEN, *Guigo de Kartuizer*, 92.

¹⁹ Vgl. *Lettres des premiers Chartreux*. S. Bruno – Guigues – S. Anthelme, Paris 1988; *Lettres des premiers Chartreux: Les moines de Portes* (Sources Chrétiennes, 274), Paris 1999.

²⁰ Zo schreef Guigo I bijvoorbeeld brieven aan paus Innocentius II (1130-1143), aan graaf Willem X van Aquitanië (1099-1137) en aan Petrus Venerabilis († 1156), de abt van Cluny.

claustralium of de *Ladder der monniken*.²¹ In de latere middeleeuwen werden ook bredere theologische en Bijbelse items onderwerpen van geschriften, zoals de incarnatieleer, de drie-eenheid of bepaalde christologische, mariologische en liturgische onderwerpen. Ook de uitgesproken interesse van sommige kartuizerauteurs voor devotie en mystiek is opvallend, zoals bijvoorbeeld blijkt uit *De spiegel van het gezegende leven van Jezus Christus*, de Engelse populaire vertaling die Nicholas Love († ca. 1424), een monnik uit Yorkshire, maakte van een van de werken van Pseudo-Bonaventura. Of *Het leven van Christus* van Ludolf van Saksen (†1378), kartuizer in Koblenz, die het passie- en verrijzenisverhaal van Jezus, aangevuld met vrome meditaties en commentaren, vertelt. En uiteraard neemt Dionysius de Kartuizer (†1471), de bekende *doctor extaticus* uit Roermond, een prominente plaats in onder de middeleeuwse cartusiaanse auteurs. Hij schreef werken over allerhande filosofische en theologische onderwerpen, hierbij in interactie gaand met onder meer het gedachtegoed van Thomas van Aquino en Cassianus. Volgens Pansters weerklinkt in bijna al Dionysius' boeken een voorliefde voor de levenswijze van de kartuizers. 'De veelschrijver is gepreoccupeerd met de zuivere spiritualiteit en de voorbeeldige discipline van zijn orde [...]. Een expliciete of impliciete, maar voortdurende aanbeveling van het kartuizerleven kenmerkt daarbij zijn geschriften die het monastieke c.q. eenzame leven tot hoofdonderwerp hebben.'²² De lofprijzing van het solitaire leven blijft met andere woorden de grondverf van de theologische en spirituele geschriften van de kartuizers door de traditie heen.

C

Een anonieme kartuizertheoloog uit de anonimiteit

Als auteur paste dom Jean-Baptiste Porion naadloos in de geplogenheden en gebruiken van zijn orde. Zijn theologische denken en schrijven waren in de eerste plaats vruchten van gebed en beschouwing. Nooit zocht hij de schijnwerpers of de aandacht. Dat zou immers onverzoebaar geweest zijn met de authenticiteit en consequenties van zijn roeping. Nochtans zou zijn atypische monastieke carrière daartoe makkelijk aanleiding hebben kunnen geven, want een 'doorsnee' kartuizer was dom Porion allerminst. Na zijn eeuwige professie werd hij meteen tot coadjutor (rechterhand van de procurator of econoom) en wat later vicaris (rechterhand van de prior) benoemd in de chartreuse van La Valsainte. Door deze sleutelposities stond hij al snel op de voorgrond binnen de gemeenschap. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd hij in het algemene bestuur van de kartuizers in Rome

21 Vgl. GUIGUES II LE CHARTREUX, *Lettre sur la vie contemplative (L'échelle des moines): Douze méditations* (Sources Chrésiennes, 163), Paris 2001.

22 PANSTERS, *Het geheim van de stilte*, 24-25.

benoemd, waar hem van 1946 tot 1981 de taak van generale procurator werd toebedeeld. In deze hoedanigheid vertegenwoordigde hij jarenlang de universele belangen van de orde in de Romeinse Curie. Door dit ambt fungeerde hij ook als officiële spreekbuis van de kartuizers tijdens het Tweede Vaticaans Concilie en was hij voorzitter van de commissie die de conciliebesluiten moest integreren in de nieuwe ordestatuten. Tijdens de zomer van 1968 ontving dom Porion in de Franse ambassade bij de Heilige Stoel in Rome het kruis als ridder in het *Légion d'honneur*, een onderscheiding waarvan op zijn vraag nooit publieke melding werd gemaakt. Na zijn lange verblijf in Rome, keerde dom Porion in 1981 terug naar zijn vertrouwde klooster van La Valsainte, waar hij zich weer in de gewone rangen van de koormonniken voegde. Zo goed als doof geworden en fysiek ernstig verzwakt, trok hij zich tijdens de laatste episode van zijn leven vooral en graag in de eenzaamheid van zijn kluis terug. Hij overleed er op 4 augustus 1987 op achtentachtigjarige leeftijd.

Geheel in lijn met de antieke gewoonten van zijn orde, ondertekende dom Jean-Baptiste Porion zo goed als al zijn boeken, artikelen, commentaren, preken en gedichten met de schuilnaam *Un chartreux* of *Een kartuizer*. Anoniem publiceren geldt in kartuizerkringen als een ongeschreven wet, gezien publicaties op naam weleens het menselijke ego en dus de persoonlijke ijdelheid zouden kunnen strelen. Alles kan immers ijdel zijn, zelfs het schrijven van boeken of het bedrijven van theologie. Slechts eenmaal noemde dom Porion zichzelf *Theofilus*, ‘Degene die God bemint’, zich inspirerend op de aanspreking die Lucas in de proloog van zijn Evangelie gebruikte (vgl. Lc 1,3-4). Andere keren tekende hij gewoon zeven sterretjes onder zijn teksten, allegorisch verwijzend naar het blazoën van de orde, waarbij de eerste zeven kartuizerpioniers als sterren worden afgebeeld. In een van zijn sermoenen alludeerde dom Porion op dit absoluut vermijden van alle ijdelheid als monnik en dus ook als auteur: ‘De grond van onze roeping bestaat erin om zich met liefde van alles te ontdoen. [...] Om te aanschouwen, om te “zien”, moet men ervan afzien om gezien te worden en moet men proberen zelf onzichtbaar te worden’.²³

Het literaire oeuvre dat dom Jean-Baptiste Porion naliet, is naar kartuizernormen zonder meer indrukwekkend te noemen. Op zijn palmares staan maar liefst vijf boektitels. *Amour et silence*, uitgegeven in 1950 en in verschillende talen verspreid, is wellicht zijn bekendste werk. Nauwgezet en bevatelijk voor een breed publiek, werkte hij hierin de spirituele fundamenten van het solitaire leven uit, geheel in lijn met de lofprijzing van dit geliefkoosde thema in de antieke en middeleeuwse kartuizergeschriften. De auteur is duidelijk een monnik, iemand die met een contemplatieve blik de werkelijkheid aanschouwt en er God in herkent. Als een soort geestelijke

²³ Preek op het hoogfeest van Johannes de Doper in 1984, in: J.-B. PORION, *Amour et silence et autres textes*, Paris 2010, 165, 167.

leidsman of gids wil de schrijver zijn lezers introduceren in de basisprincipes van het spirituele leven. Dat begint met de erkenning van het bestaan van God in de schepping, in de schepselen en in de (mede)mens. Deze klassieke theologische postulaten vormen volgens Porion de grond van een gefundeerd gebedsleven, dat vooral eenvoudig moet blijven, want ‘God is de absolute eenvoud’.²⁴ Al te gecompliceerde, cerebrale of geforceerde gebedsmethoden verwijderen alleen maar van God die net het doel is van het gebed. Het tweede deel van *Amour et silence* draagt de sprekende titel *L'idéal cartusien* en is vooral bedoeld om jonge novicen in het spiritueel patrimonium van de orde binnen te voeren. Hier betreft de meester uiteraard zijn eigen, vertrouwde terrein en kan hij zich uitleven in de lofprijzing van het solitaire leven:

Het contemplatieve leven is het meest diepzinnige van alle levensstijlen en ook het meest waarachtige. Het is daarom ook het meest geheimvolle en het meest onverklaarbare. [...] In een slotklooster treden, betekent zich bekeren, dat wil zeggen zich afkeren van de wereld en zich toekeren naar God.²⁵

Porion legt in zijn teksten voortdurend de eigenlijke ziel van het kartuizerideaal bloot: *solī Deo*, alleen voor God leven.

Dom Jean-Baptiste Porion vertaalde en becommentarieerde ook in drie delen de gedichten, de brieven en de visioenen van Hadewijch.²⁶ Opvallend daarbij is zijn kennis van het Middelnederlands. In nauwe samenwerking met zijn vriend Charles Journet, die hoofdredacteur was van het Zwitserse thomistische tijdschrift *Nova et vetera*, publiceerde dom Porion verschillende artikelen over diverse onderwerpen in deze reeks, waaronder een kritische recensie van *L'Être et le Néant* van de Franse filosoof Jean-Paul Sartre (1905-1980), die hij met de schuilnaam *Theofilus* ondertekende.²⁷ Deze bijdrage werd de basis van zijn filosofisch artikel *Heidegger et les mystiques*, waarin hij de beïnvloeding van Sartre door Heidegger aantoonde en waarin hij over de menselijke nietigheid en eindigheid filosofeerde.²⁸ Tot slot dient nog gewezen te worden op de uitgebreide correspondentie die dom Porion als mens, monnik en procurator onderhield met tal van personen en kerkelijke en seculiere instanties. Waarschijnlijk zijn nog heel

²⁴ PORION, *Amour et silence*, 44.

²⁵ PORION, *Amour et silence*, 79, 81.

²⁶ Chronologisch betreft het deze werken: J.-B. PORION, *Hadewijch d'Anvers: Écrits mystiques des Béguines*, Paris 1954; HADEWIJCH, *Lettres spirituelles* / BÉATRICE DE NAZARETH, *Les sept degrés d'amour*, Paris 1972; HADEWIJCH, *Visions: Présentation*, Paris 1987.

²⁷ Vgl. J.-B. PORION, *Recension de L'Être et le Néant: Essai d'ontologie phénoménologique*, in: ID., *Heidegger et les mystiques*, Genève 2006, 47-53. Deze recensie werd oorspronkelijk gepubliceerd in 1944.

²⁸ Vgl. PORION, *Heidegger et les mystiques*, 25-43. Dit artikel werd oorspronkelijk gepubliceerd in 1963, in het tijdschrift *La Table Ronde*.

wat brieven verloren gegaan op het moment van zijn overlijden, gezien het gebruikelijk is om alle persoonlijke documenten die kartuizers bij hun dood nalaten zonder enig onderscheid te verbranden.

Postuum werden Porions preken aan zijn confraters in La Valsainte uitgegeven onder de titel *Écoles de silence*.²⁹ Wederom is de lofprijzing of de aanbeveling van het solitaire leven de rode draad. Dat geldt ook voor de sermoenen die in de recente Franse heruitgave van *Amour et silence* (2010) werden opgenomen.³⁰ In verschillende van zijn kapitteltoespraken verwoordde Porion de typische sluitstenen van de kartuizerspiritualiteit: afzondering van de wereld, zelfverloochening, offerbereidheid, innerlijke rust, monotonie, soberheid, gehoorzaamheid, zuiverheid, contemplatie en vereniging met God. Net als Sint-Bruno en de antieke ordevaarders was hij er stellig van overtuigd dat de strikte contemplatieve levensstijl van de kartuizers het heil van de kerk en de wereld wel degelijk ten goede kwamen. Daarvan getuigen alleen al sommige titels van zijn preken: 'Het stille en teruggetrokken apostolaat van de contemplatieven', 'Onze bijdrage aan het werk van de verlossing', en 'De rol van de kartuizers in het Mystieke Lichaam'.

Vanuit puur theologisch standpunt springt Porions boekje *Trinité et vie surnaturelle* boven zijn andere geschriften uit.³¹ Het betreft een speculatieve meditatie over het mysterie van de goddelijke drie-eenheid. In de inleiding wordt de lezer gewaarschuwd om zich niet te laten ontmoedigen door de al te dogmatische stijl en inhoud die men van een kartuizer niet meteen verwacht. Toch is dit *opusculum* geen intellectualistische *Spielerei* van een abstracte kamertheoloog, maar is het de vrucht van het geworteld gebedsleven van een monnik. 'De lezer moet op deze bladzijden geen compleet traktaat van het dogma van de Heilige Drie-eenheid verwachten', verduidelijkt dom Porion zelf, 'maar een wandeling aan de horizon van het geloof'.³² Zo neemt de auteur zijn publiek mee om geestelijk te proeven van de verschillende dimensies van dit geloofsmysterie: de absolute eenheid van Gods wezen, de incarnatie van het Woord in de geschiedenis, de pre-existentie van de Zoon in de Schepper-Vader, de heilige Geest als de eeuwige liefdesgave tussen de drie goddelijke personen onderling, de verlossing van de mensheid door de menswording van Christus, de reële aanwezigheid van de verrezen Heer in de sacramenten van de kerk en in de broederlijke naastenliefde. Porion weet zijn lezers via een aantal geleidelijk afdalende en weer opstijgende trappen mee te nemen in een eerder contemplatieve verkenning van een voor niet-specialisten vaak al te theoretisch klinkend begrippenkader.

²⁹ Vgl. UN CHARTREUX, *Écoles de silence*, Langres 2001.

³⁰ Onder preken of sermoenen worden geen homilieën maar wel toespraken in het kapittel verstaan. In de kartuizerliturgie wordt immers nooit gepreekt, zelfs niet op zon- en feestdagen. Dom Porion hield niet alleen kapittelpreken in La Valsainte, maar ook in verschillende andere kartuizerkloosters bij gelegenheid van een canonieke visitatie.

³¹ Vgl. UN CHARTREUX, *Trinité et vie surnaturelle*, Bar le Duc 1975. Aanvankelijk verscheen deze tekst in 1938 in *Revue Thomiste* onder de titel 'Le Mystère de la Sainte Trinité et la vie surnaturelle'.

³² UN CHARTREUX, *Trinité et vie surnaturelle*, 17.

Zo vangt hij aan met een beschrijving van wie God zelf is, namelijk Eén en Drie in zichzelf tegelijk, om vervolgens via de incarnatieleer af te dalen naar de mens en om dan van de mens weer op te stijgen naar God, meer bepaald naar de menselijke ziel die zich in gebed met God weet te verenigen. Hij bewandelt op die manier de weg van een theologie ‘van bovenuit’. Deze laatste beweging openbaart meteen de echte identiteit van de schrijver: geen academisch theoloog, maar een echte kartuizermonnik voor wie de ziels-eenheid met God altijd het ultieme doel blijft. Een kort citaat uit *Trinité et vie surnaturelle* kan gelden als een proeve van Porions theologische pen:

De Vader en de Zoon ontmoeten elkaar eeuwig in wezenlijke gelukzaligheid en ze schenken zich aan elkaar in de meest intieme eenheid. Uit deze heilige ontmoeting ontspringt een onstoffelijke vlam, de gloed van de oneindige liefde, de Heilige Geest. [...] Hij is de *Gave* bij uitstek, want het eigene van de liefde bestaat in het geven en de eerste gave van de liefde is de liefde zelf. Hij is het goddelijk vuur, de geestelijke balsem, de levende bron, de vreugde en de gemeenschap tussen Vader en Zoon. Hij is de kus die hun eenheid voltooit, het zegel van de volheid van het mysterie van alle goddelijke omgang.³³

D

‘Kartuizertheologie’ binnen het brede theologische discours

Het is ondertussen duidelijk dat de meeste spirituele en theologische geschriften uit de kartuizertraditie, zowel de middeleeuwse als de hedendaagse, de oorspronkelijke vonk van hun stichter en pioniers trouw zijn gebleven. Het is de kartuizers primair om de eenzaamheid en de stilte te doen. Het zijn de pijlers van hun monastieke levensstijl en zij klinken als grondresonanties door in de meeste van hun teksten. Zoals reeds gezegd, is het dan ook accurater om te spreken van een ‘theologie betreffende of over de kartuizers’, dan van een ‘theologie van de kartuizers’ of een typische ‘kartuizertheologie’. Zelfs de mystieke werken van Dionysius de Kartuizer, wiens literaire oeuvre door geen enkele ordegenoot ooit kwantitatief werd overtroffen, getuigen hiervan.

De kluis, waarin de monnik het grootste gedeelte van zijn dagen en jaren tot de dag van zijn dood doorbrengt, heeft een sterk pedagogische en formerende functie. Met veel geduld moet ze de eremiet zodanig vormen, dat hij na verloop van tijd verlangt om er voorgoed in te verblijven en er steeds opnieuw naar terug te keren. De kluis is dus niet alleen zijn huis, maar zijn echte en enige thuis. Deze stille en solitaire locus valt bijgevolg voor de kartuizer samen met zijn *locus theologicus*: de ermitage is de plaats

33 UN CHARTREUX, *Trinité et vie surnaturelle*, 34-35.

waar hij bidt, mediteert, studeert, werkt, denkt, dagdroomt, schrijft, filosofeert en theologiseert, kortom waar hij leeft. Niet zomaar is de huisjesslak een van de artistieke ornamenten die in sommige kartuizerkloosters op de muren prijkt: het slakkenhuisje symboliseert de cel waarin de kluizenaar zich uit de wereld terugtrekt. En zoals de slak zonder haar schelp niet kan overleven, zo kan de kartuizer zich geen enkele andere monastieke omgeving voorstellen dan zijn kluis om zijn roeping te realiseren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de theologische bedrijvigheid van de kartuizerorde, zowel in het verleden als vandaag, grotendeels door dit perspectief bepaald wordt. Samengevat kan men concluderen dat de lofprijzing of de aanbeveling van het solitaire leven de leest is geworden van het spirituele en theologische denken en schrijven van de kartuizers doorheen de eeuwen.

Wat zou nu de plaats kunnen zijn van dit uitgesproken accent binnen het bredere theologische discours, zowel historisch als hedendaags? Hebben de geschriften van de kartuizers met andere woorden enige theologische relevantie? Uiteraard wel, op voorwaarde dat men spiritualiteit en mystiek beschouwt als volwaardige takken binnen de theologie. Ook andere kloosterorden en congregaties bezitten een eigen literair patrimonium over hun particuliere geschiedenis, hun specifieke spirituele bronnen en hun karakteristieke theologische focus(sen). Zoals vele geschriften uit de franciscaanse traditie de radicale evangelische armoede als het uitgesproken charisma van Sint-Franciscus van Assisi bezingen, of zoals vele karmelitaanse werken de uitzonderlijke mystieke ervaringen van hun ordeleden beschrijven, zo is de lofprijzing van het solitaire leven het handelsmerk bij uitstek van de kartuizers en hun theologie geworden. De brieven van Sint-Bruno en de handschriften van de eerste kartuizers vormen hierbij de stevige grondvesten waarop latere auteurs als Dionysius, Jean-Baptiste Porion en zovele anderen hun spirituele, mystieke en theologische inspiraties en aspiraties hebben gebouwd. In de kartuizerrangen vindt men weliswaar geen bekende exegeten of dogmatici, geen vermaarde moraaltheologen of canonisten, zoals men wel uitvoerig onder dominicanen, minderbroeders of jezuiten vindt. Dat geldt ook voor hun theologische publicaties. De boeken, de artikelen en de preken van dom Porion vallen evenmin onder de noemer van de zuivere systematische theologie, zelfs niet zijn werkje over het mysterie van de goddelijke drie-eenheid. Vanuit die opzet heeft hij trouwens nooit een letter op papier geschreven. Hij was voor alles een kartuizermonnik, voor wie de blik op de werkelijkheid, op de mens en op God door de stille beslotenheid van een solitair bestaan bepaald werd. Vanuit deze invalshoek, en vanuit geen andere, heeft hij theologie bedreven. Porions geschriften hebben daarom hun geëigende plaats in de theologische afdeling van de spiritualiteit, sectie de kartuizerspiritualiteit.

SUMMARY

Tim Peeters, Love and Silence: Jean-Baptiste Porion and Carthusian Theology

373

Silence and solitude are the foundations on which the order of the Carthusians has rested for more than nine centuries. As a result, the praise of solitary life has been central to all spiritual and theological texts of the Carthusian tradition. This express focus meant that the order has seen a truly unique historical development, both with regards to its organization and to its spirituality, liturgy and theology. Carthusians spend most of their days in the seclusion of their hermitage. To the monks, this silent and solitary locus thus coincides with their *locus theologicus*: it is where they pray, study, work, write, philosophize and theologize. Carthusian theology always was and still is primarily developed from the solitude of the cell, which has a decisive effect on the theology and the texts these hermitage dwellers produce. In this respect, early medieval texts set the standard for the literary activities of later centuries. It would therefore be more accurate to speak of a 'theology concerning Carthusians' rather than a 'theology by Carthusians', or even a typically 'Carthusian theology', considering that the praise of solitary life and the discussion of the various elements of Carthusian life, like *lectio divina* or asceticism, but also mysticism, are usually the main themes of their literary and theological oeuvre. True to the premises of contemplative life and their charism of withdrawal from the world, Carthusians have never been active as academic theologians or scholars, nor as preachers, spiritual counsellors or parish priests. In that sense, they differ strongly from other monastic institutions such as the Benedictines, the Cistercians and even the Camadolese, who do develop academic, pastoral and missionary activities. There have, however, been a few well-known Carthusian authors: Jean-Baptiste Porion (†1987) is one of these Carthusian authors of our age. This monk from the Swiss monastery of La Valsainte has written no less than five books. From a theological point of view, his *Amour et Silence*, *Écoles de Silence* and *Trinité et vie surnaturelle* are his most interesting works. Entirely in the tradition of the fathers of the order, Porion succeeds in describing the key spiritual and theological elements of Carthusian charism for a wider audience.

TIM PEETERS, geboren te Duffel in 1973, is priester van het aartsbisdom Mechelen-Brussel. Hij studeerde godsdienstwetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven en canoniek recht aan de Gregoriana in Rome. Hij is rechter aan de Interdiocesane Rechtbank van Eerste Instantie, lid van de stuurgroep van de Diocesane Opleiding tot Permanent Diaconaat en Pastoraal Werk van het aartsbisdom en hij doceert canoniek recht aan het Johannes xxiii-Seminarie in Leuven. Zijn boek *Gods eenzame zwijgers: De spirituele weg van de kartaizers* werd in 2008 bekroond met de 'Prijs van het Religieuze Boek'. Dit werk werd ook in het Frans, het Italiaans en het Engels uitgegeven. Hij werkte ook mee aan de Nederlandse vertaling van de primitieve orderegels van Guigo de Kartaizer, waarvoor hij ook de inleiding schreef. Verder publiceerde hij in verschillende tijdschriften artikelen over de spiritualiteit van de kartaizers en de kartaizerinnen, de Monastieke Familie van Bethlehem en de camaldulenzen. Zijn adres is: Fr. de Merodestraat 18, 2800 Mechelen; e-mailadres: timpeeters1@telenet.be.